

A táj ismeretének kérdőíves felmérése két debreceni iskolában

LUPFER-JUHÁSZ ESZTER

Bevezetés

A tájakkal, pontosabban az emberi tevékenység által létrehozott kultúrtájakkal való megismerkedést helyezi középpontba a hon- és népismeret tantárgy, mely hozzájárul a tanulók környezeti neveléséhez, a tudatformáláshoz, vagyis a környezet értékeléséhez, védelmezéséhez.¹

A hon- és népismereti tanórákon különféle tájakkal, azok földrajzi alapja mellett a népi jellegzetességek tájformáló szerepével is foglalkoznak. A tanulók így felfedezik Kárpát-medence és Magyarország tájait, valamint szűkebb-tágabb környezetük. Ehhez a megismeréshez járulnak hozzá a térképek, melyek lehetőséget teremtenek a tájak sokszínűségének kiemelésére, ezáltal hozzájárulva a szülőföld megismeréséhez és szeretetének megerősítéséhez.

A néprajzi tájak és térképek kapcsolatát látva felmerült az a kérdés, hogy az 5. és 6. évfolyamos tanulók mit gondolnak és tudnak a tájról, illetve a térképek használatával hogyan boldogulnak. Ebből kiindulva végeztem felmérést a Debrecenben található egyetemi fenntartású oktatási intézményekben. Célom volt feltérképezni a hon- és népismeret tanuló diákok tájjal, néprajzi tájakkal kapcsolatos ismereteit a térképek használatára fókuszálva.

Kitekintés

A táj fogalmára számos változatot találhatunk azonos tudományterületeken belül is. Mivel a hon- és népismeret tantárgy tananyag felépítése és tematikája a néprajztudomány tájszemléletét követi, ezáltal jelen tanulmányban a néprajz-

¹ A tanulmány az ELKH-DE – Néprajzi Kutatócsoportjának programjában készült.

tudomány álláspontját veszem alapul. A hon- és népismeret tananyagai nagy hangsúlyt fektetnek a kultúrtájra. A kultúrtáj, mint a természet és a társadalom összhangjának eredménye az emberi tevékenységek révén alakult ki. Ugyanakkor a táj egy adottságnak értelmezett jelenség, mely képes alakítani az emberi közösségek gazdálkodását és társadalmi viszonyát.² Az emberközpontú tájselejtés nem zárja ki azokat a filozófiai és művészetelméleti megközelítéseket sem, mely a tájat emberi konstrukciójaként értelmezi.³

A 2020-as NAT alapján készített hon- és népismereti tankönyvben⁴ a nagytájak ismertetése kapcsán felfedezhető a természetföldrajzi irány felé való törekvés, mely a nagytájak esetében egy általános és rövid természetföldrajzi áttekintésben érzékelhető.

A táj szerepe a hon- és népismereti ismeretanyag szerves részét képezi, mely az Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink című fejezetben csúcsosodik ki a nagytájak ismertetése során. A hon- és népismeret tantárgy a tájak és a tájegységek térképes megjelenítésével egyaránt foglalkozik.⁵ Ezáltal fogalmazódott meg az a kérdés, hogy a hon- és népismeret tanulóknak, hogyan képesek tájékozódni a térképen, el tudják-e helyezni a megadott tájakat. A táj értelmezésével kapcsolatosan arra kerestem a választ, hogyan vélekednek a táj fogalmáról.

Módszertan

A két egyetemi fenntartású oktatási intézményben végzett vizsgálatot kérdőív metódusával készítettem 2021–2022. tanév második félévében.

MINTAVÉTEL, MINTA

Az alkalmazott mintavételi stratégia nem az évfolyamok kiválasztására, hanem a hon- és népismeret tantárgy tanítására koncentrált.⁶ A célcsoport kiválaszt-

² Mészáros 2019: 21.

³ Mészáros 2019: 23.

⁴ Baksa 2021.

⁵ A kérdőívben számonkért topográfiai ismeretek, habár a hon- és népismeret tantárgyhoz kötődnek, ugyanúgy megjelennek már az alsó tagozatos tantárgyakban is. Gondoljunk például a természetismeret, környezetismeret tantárgyakra. A térképpel való ismerkedést már az alsó évfolyamokban a környezetismeret tantárgy követelményei között találjuk. Konkrétan a magyarországi nagytájakkal a környezetismeret 4. évfolyamán szintén találkozunk domborzati térképen illusztrálva. Tehát a hon- és népismeret tantárgy tájakkal kapcsolatos térképes ismereteit már előzetes ismeretekre építik.

⁶ Vö.: Sántha 2017: 162.

tásánál lényegi feltétel volt, hogy hon- és népismereti tanóra szerepeljen az órarendükben és alapfokú oktatási intézményben tanuljanak Debrecenben.

A kérdőív összeállításánál egyaránt kulcsfontosságú volt a korosztály figyelembevétele. A vizsgálatba bevont tanulók 53%-a 6. évfolyamba, 47%-a 5. évfolyamba járt. Mindkét iskola esetében évfolyamtól függetlenül 3–3 osztályról volt szó. A csoportos mintavétel alapján 148 tanuló vett részt a felmérésben, mely az iskolákra lebontva 70 és 78 főt jelent. A mérésbe bevont két iskola a Debreceni Egyetem fenntartása alá tartozik.

A vizsgálatba bevont két iskolát az anonimitás érdekében I. iskola és II. iskola névvel illetem a továbbiakban.

ALKALMAZOTT MÓDSZER ÉS AZ ADATFELDOLGOZÁS

A kérdőív tematikailag a táj értelmezésére összpontosít. Strukturálisan három feladattípusra bontható:

1. gondolattérkép
2. párosító feladat
3. topográfiai feladatok

A kérdőív öt darab kérdésből állt, melyek között három darab térképen való tájékozódást is mért. A rövid felmérést a korosztály, valamint a kitöltési időtartam is indokolta. Mivel a mérés a hon- és népismeret tanórán történt, hosszabb kérdőív kitöltésére nem lett volna idő a heti egy tanórán, az aktuális tananyag megismertetése mellett.

Az adatelemzés megközelítési módjai közül jelen kutatásra a kvalitatív adatok kvantitatív elemzése jellemző.⁷

A kérdőívet papíron, önkéntesen, anonim módon töltötték ki a diákok. A kérdőív nyílt végű kérdésének az adatelemzéséhez a MAXQDA programot alkalmaztam. A szoftver alkalmazásával gyorsabban, strukturáltabban és pontosabban tudtam kvalitatív adatelemzés alá vonni a kérdőív aktuális részét. Az adatfeldolgozást kombinált logikai eljárással végeztem a szoftver segítségével. A kombinált logikai eljárás deduktív és induktív, vagyis a vizsgálat kevés főkérdéssel kezdődik, az elemzés során viszont további alkódok induktív módon történő kialakítására került sor. Így az elemzést megelőzően egy kódlistát állítottam össze. A főkérdéseket az előzetes tanulmányaikra alapozva határoztam meg. A főkérdésekhez rendeltem a jelentésben megfelelő alkódokat a kérdőívekre érkezett válaszokból. A válaszokat megvizsgálva szükségesnek tartottam az intrakódolást, vagyis az újrakódolást. Névpontosítást és újabb főkérdések létrehozását jelentette a válaszokból eredő változás.

⁷ Sántha 2015: 19.

A fő kódokhoz társított alkódokat a MAXQDA tartalomelemző szoftver segítségével in-vivo kódolással csoportosítottam.⁸ A számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzés folyamatában az adatokat/kódokat kategóriákba strukturáltam, ezáltal megteremtve a lehetőséget a kategóriák összehasonlító elemzésére.

A kérdőívben található térképes feladatok eredményeit szintén kódoltam, majd az Excel táblázat segítségével a kódolt adatokat elemeztem.

Eredmények feldolgozása

Az eredmények minél tartalmasabb feldolgozása érdekében a kérdőív feladatai alapján haladok a bemutatással. Ennek megfelelően a gondolattérképre, a párosító feladatra, valamint a topográfiai feladatokra érkezett válaszokat ismertetem.

GONDOLATTÉRKÉP

A kérdőív első feladatában arra kértem a válaszadókat, hogy írjanak le néhány meghatározást a táj definícióval kapcsolatban. A kérdőív egyetlen nyitott végű kérdésében a válaszadók a saját szavaikkal fejezhették ki a véleményüket a megadott fogalommal kapcsolatban, ezáltal értékes kvalitatív információkat szolgáltatva a kérdőív további kvantitatív adataihoz.⁹ A feladatra érkezett kifejezéseket tematikus kódolással a MAXQDA szövegelemző szoftver segítségével elemeztem. A vizsgálatot a fő kódok meghatározásával kezdtem.

A közös kódlista kialakításából az alábbi fő- és alkategóriákat alakítottam ki előzetesen:

- környezeti elemek
- tájalkotó tényezők
- égtájak
- táj: néprajzi tájak, táj szinonimák.

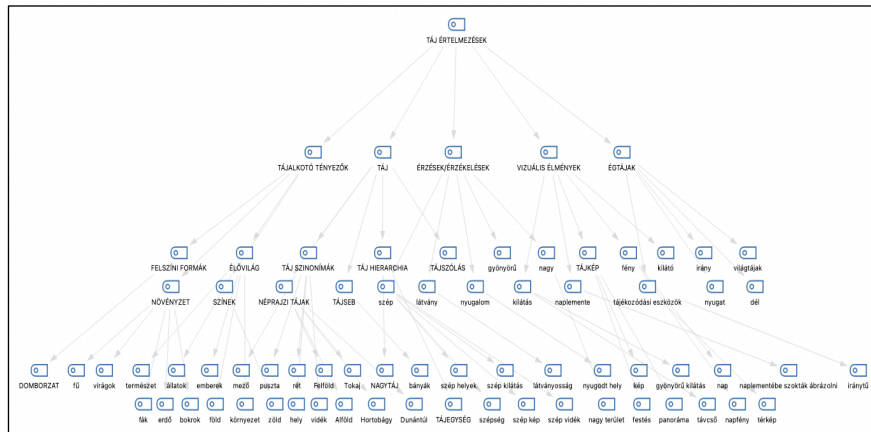
A szövegekpuszok elemzését, kvalitatív módon, fő- és alkódok függvényében végeztem. Habár a fő- és alkategóriákat az újrakódolás esetében is megtartottam, mivel nagyon hasonló témakörök voltak, ennek ellenére szükségessé vált újabb kategóriák hozzáadása, köszönhetően a sokrétű és sokszínű tanulói válaszoknak. Az intrakódolás során az előzetes négy darab fő kategóriához még hat

⁸ „Ez azt jelenti, hogy az adatállományban található elem lesz a kód neve is, azaz az elemet kijelölve, az in-vivo gombot megnyomva a kódot is létrehozuk egyszerre.” Juhász 2019: 57.

⁹ Sántha 2021: 108.

darabot csatoltam, ezáltal a főkategóriák száma tízre nőtt. Az újrakódolás által az alábbi fő- és alkategóriák jöttek létre:

- környezeti elemek: levegő, víz,
- tájalkotó tényezők: felszíni formák, növényzet, élővilág, színek,
- égtájak: tájékozódási eszközök,
- táj: tájseb, táj hierarchia, tájszólás, néprajzi tájak, táj szinonimák
- országok,
- érzések/érzékelések,
- tevékenységek,
- hagyomány,
- vizuális élmények,
- egyéb.

1. ábra: A főkódok és alkódok kapcsolati hálójának egy részlete.
(forrás: MAXQDA 2022 szoftver)

Az újrakódolás során az 1. ábrán látható kapcsolati rendszer alakult ki a szövegelemzés során. A főkódokat a táj értelmezések alá rendeltem. A kódok hierarchiarendszerének nem a teljes méretét mutatja be az 1. ábra, viszont jól tükrözi a fő- és alkódok hierarchiáját és kapcsolódását.

A tanulók által leírt meghatározásokat a MAXQDA szoftver használatával tudtam átláthatóan és az újrakódolás ellenében is megfelelően kezelni. A kódok a tanulók által leírt szavakból álltak össze. A projektben lehetőség volt az azonos kódok előfordulásának számát és gyakoriságát is nyomon követni. A kvantitatív adatokat a kódolás során már kvalitatív adatokká formáltam.

A kódolást kézi művelettel végeztem, az adatállományt vizsgálva kijelöltem a kódolandó elemet, majd az előre létrehozott főkódokhoz csatoltam. A kézi kódolás mellett alkalmaztam még az in-vivo kódolást is. Ez azt jelenti, hogy az adatáll-

mányban található elem lesz a kód neve is.¹⁰ Ezt a módszert főleg azoknál az elemeknél alkalmaztam, amelyek egyik főkategóriába sem fértek bele. Ebből adódóan alakítottam ki az egyéb kategóriát.

Az iskolákból érkezett kérdőíveken elvégzett kódolásból összesen végül 187 kódolt egységet alakítottam ki. A kódolt elemeket a korábban felsorolt kategóriákba soroltam.

Válaszok számokban

A kódokat érdekesnek találtam a mennyiségi és tartalmi bemutatásra is. A táj fogalommal kapcsolatos tanulói gondolatokból szám szerint 576 kódolt egység jött létre, melyek valójában a tartalmi azonosság miatt 187 kódolt egységet jelentenek. A szavak gyakoriságának számáról a szövegelemző szoftverben is található egy összefoglaló táblázat. A legtöbbször említett kifejezések csökkenő sorrendben és kategóriákhoz sorolva láthatók a táblázatban, mely arról is információval szolgál, hogy a dokumentumokban mennyi alkalommal jelentek meg a kollokációk. A legnagyobb számban a hegység kifejezés fordult elő, mely mindegyik dokumentumban, vagyis minden osztály kérdőívében megtalálható. Az összes kód 27,8%-át jelenti, pontosabban 52 alkalommal említve a kérdőívekben. Az egyszeri említésű kódok száma összesen 106.

A kategóriákat vizsgálva a legtöbb alkalommal a tájalkotó tényezőkkel, a táj szinonimákkal, az érzésekkel/érzékelésekkel kapcsolatos kifejezéseket írták a tanulók, melyekről példaként jelenik meg a 2. ábra szófelhője.

2. ábra: Az I. és II. iskola válaszainak szógyakoriságát bemutató szófelhő.
(forrás: MAXQDA 2022 szoftver)

¹⁰ Juhász 2019: 57.

Válaszok tartalma

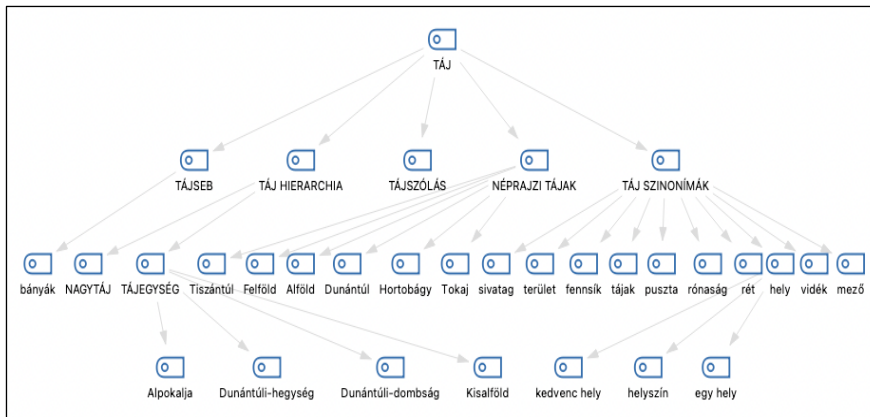
A tájjal kapcsolatos leírások mennyiségi mutatói mellett a válaszok tartalmi vizsgálatára szintén kitérek. A tartalmi csoportosítás a kategóriák létrehozásánál már indokolt, mivel az elemzés kezdetekor látható volt, mennyire sokrétű a tanulók táj értelmezése. A válaszok első áttekintése után tartalmi szempontok figyelembevétele miatt volt szükséges az újrakódolás. Nevezetesen a kategóriák újraértelmezése a változatos válaszok miatt. A 10 darab kategória már sejteti a témaköröket egyaránt. A válaszok jelentős földrajzi tartalommal bírnak, ugyanakkor jelentős az etnicizált tartalom is.

Az etnográfiahoz szorosan kötődő hagyomány kategóriához mindkét iskola vizsgált osztályaiból érkezett válasz. Bár konkrét hagyomány kiemelése elmaradt, helyette általánosabb megfogalmazásokat olvashatunk, úgymint különféle hagyományok, különféle népi szokások, népszokások kifejezések. A néprajzi tartalmakhoz sorolhatók a néprajzi tájakkal összefüggő válaszok, melyekben gyakoriak voltak az Alföld, Felföld és Hortobágy tájak említései.

A kategóriákat látva egyértelmű, hogy a válaszok erősen hasonlítanak a tájleírásokra. A visszajelzések a táj jellemzésére utalnak, hiszen a tájon tapasztalható, megfigyelhető jellegzetességeket vázolták, így a tájalkotó tényezők, vagyis a felszíni formák, a növényzet, az élővilág és a színek hangsúlyos részét jelentették a válaszoknak. A táj szinonimák közül a mező, vidék, hely, puszta kifejezéseket olvashatjuk a kérdőívekben. A vízzel kapcsolatos fogalmak, úgymint a folyó, hó, patak, tenger, tó, vízesés, vízszint szintén a táj képi leírásához tartoznak. Fontos, hogy a tájjellemzők leírása ebben a korosztályban, földrajzi ismeretek nélkül, főleg a vizualizációra és érzelmekre épül. Ennek oka, hogy az oktatás a táj tanításának kezdetén holisztikusan közelít meg és tipikusságát összességében ragadja meg. A környezet- és természetismeret órákon a táj szépségével, az érzelmükkel és gondolatuk megfogalmazásával, a tájharmóniát keresik a tanulók.¹¹ Következésképp a táj fogalom esetében legtöbb alkalommal a vizuális élmények, érzelmek megidézésével és a környezeti elemek különféle fajtáival is találkozhatunk.¹²

¹¹ Makádi 2020: 36.

¹² Tokaji 2010: 87.

3. ábra: A táj főkategóriához tartozó alkategóriák és a kódok részlete.
(forrás: MAXQDA 2022 szoftver)

Egyaránt észrevehető a társadalom és a természet kapcsolata a tájszólás, a táj-sebek, hagyományok, élővilág kategóriákhoz sorolt kódokban. A megélt táj szerepe és hatása érzékelhető a tanulói válaszok túlnyomó részében. A táj helyi értelmezései mellett a nem lokális táji jellemzők is nagyszámban megjelentek, például a hegyek, tenger, sivatag, vulkán kifejezések (3. ábra). Ugyancsak a társadalom és természet viszonyához csatolandó az országhatárok szerepe. Az államok területi elhelyezkedése is jelenthet egyfajta tájformálást, mely a tanulói táj értelmezések között egyaránt feltűnik. Ezáltal nem volt meglepő, hogy a kérdőív válaszai között többször feltűntek a konkrét megnevezéssel Magyarország, Ausztria, Horvátország, Japán, valamint megnevezés nélkül csupán ország/országok kifejezések is.

A tevékenységek kategória az újrakódolás során született meg. A táj használatára utaló cselekvések közül a kirándulás, utazás, nyaralás, mint tájjal kapcsolatos értelmezés több osztályban és tanulói válaszban is feltűnik.

4. ábra: Szófelhő az összetett szavak egy részéből.
(forrás: MAXQDA 2022 szoftver)

Az „*Írd le, hogy mi jut eszedbe a táj szóról!*” felszólításra nemcsak a táj fogalomhoz számukra kötődő szavakat, hanem mondatokat, minőségjelzős szerkezeteket is írtak. Ennek köszönhetően a kódok közül kiemelkednek az összetett szavak. Többnyire minőségjelzős szerkezetekkel találkozhatunk, úgymint gyönyörű kilátás, szép kilátás, szép vidék, szép virágok. Ugyanakkor a szabadság érzése, tájékozódási eszközök, természeti jelenség kifejezések típusai egyaránt feltűntek a kérdőívekben (4. ábra). A legtöbb kombináció egyszer jelent meg, általánosságban egy–egy tanuló válaszában olvashatók.

PÁROSÍTÓ FELADAT

A párosító feladat térkép nélkül, tájegységek és nagytájak kapcsolatára, területi helyére épült. Ennek a feladatnak a megoldása már tényleges tudást mért. Szükséges volt ismerni a felsorolt tájegységeket (Hajdúság, Balaton-felvidék, Kalotaszeg, Gömör) és nagytájakat (Alföld, Dunántúl, Erdély, Felföld) is. A felmérésbe csak olyan tájegységek kerültek, amelyek a hon- és népismeret tananyagban gyakran megjelennek. Kiemelten lényegesnek tartottam Hajdúság tájegység feltűntetését, tekintettel a megkérdezettek lakóhelyére.

A feladat tájhierarchiaszint értelmezéshez is köthető, habár az oktatásban nem lényeges a hierarchiaszint megnevezése, csak a tájak egymásban foglaltságának érzékeltetése.¹³ A pontos párosítás viszont megkövetelte a tájak hierarchiarendszerének olyan ismeretét, mely a nagytájak és tájegységek viszonyára utal, mivel a hon- és népismeret tanterv fontos része. Ennek az egymásba foglaltságnak az érzékeltetése komoly munkát és időt igényel, mely elkezdődik már a 4. és a 6. osztályban, környezetismeret és természetismeret, majd a hon- és népismeret – a néprajztudomány által elfogadott tájértelmezés átadásában, – valamint a földrajz tanórákon is a tananyag részét képezi.

Az eredmények alapján a néprajzi tájak hierarchiájának ismerete az I. iskola esetében 50–53%. A megadott tájegységek pontos elhelyezése többszörös hibákat generált. A legtöbb problémát a tanulóknak Kalotaszeg – Gömör tájegységek és ezáltal Erdély – Felföld néprajzi nagytájak nem pontos ismerete jelentette. A lokális tájegység és nagytáj helyes területi elhelyezkedése 79–84% közötti eredményt mutat. A II. iskola esetében a helyes válaszok aránya 70–88%. Meglehetősen több, mint az 5. évfolyam esetében, melyre válaszként szolgálhat az eltérő évfolyam, ezáltal a több előzetes ismeret.

¹³ Makádi 2020: 42.

Hajdúság tájegység Alföld nagytájhoz sorolása jelentette a legkisebb hibalehetőséget a 6. évfolyam számára (59-84-100%).¹⁴ Szintén magas Balaton-felvidék tájegység pontos területi ismerete (74-81-81%).¹⁵ Ahogy az 5. évfolyam esetében, Kalotaszeg és Gömör tájegységek területi helyének nem ismerése jelentette a nehézséget. Számos alkalommal az említett két tájegység felcserélése történt.

TÉRKÉPEK

A kérdőív további részében a topográfiára helyeztem a hangsúlyt. A diákoknak a megadott térképeken feltüntetett számokat kellett a felsorolt nagytájakhoz, magyarországi tájakhoz és Magyarországgal szomszédos országokhoz csoportosítani. Mivel a hon- és népismeret tantárgy keretében a néprajzi nagytájakra épül a tananyag jelentős része, így lényegesnek tartottam a felmérésben, a nagytájakkal kapcsolatos térképi tájékozódást is megvizsgálni. A topográfiai ismeretekre alapozott feladatokkal képet kapunk a térkép kódolt jelrendszerének az ismeretéről. A kérdőív topográfiai feladataiban a határokat, a vízrajzot és a magashegységet (Alpok) és a hegyláncot (Kárpátok) megnevezését is láttatták a térképek.

Néprajzi nagytájak

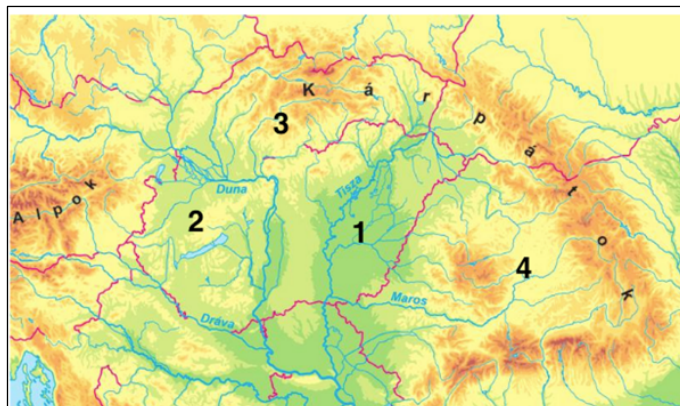
A hon- és népismeret tantárgy a néprajztudomány által elfogadott tájértelmezést használja, ezáltal a négy hagyományos területi egysége, Alföld, Dunántúl, Felföld és Erdély.¹⁶ A kérdőív néprajzi nagytájakra vonatkozó feladatában a néprajztudomány általi értelmezést követtem. A térkép Kárpát-medence léptékű, domborzati térkép, mely a főbb folyók mellett az Alpok magashegységet és a Kárpátok hegyláncot is jelöli, támpontot adva a tájékozódásra (5. ábra). A térkép színfokozatosan ábrázolja a domborzatot, mivel a tanulók még nem rendelkeznek olyan alapos ismerettel, mellyel el tudják különíteni a tájakat egymástól. Ezért a tájakat egyszerűsített színezéssel és esetleges tájhatárok berajzolásával különítik el a könnyebb tájékozódás érdekében.¹⁷

¹⁴ A II. iskola a., b., c. osztályainak százalékos eredménye Hajdúság tájegység pontos területi elhelyezésére.

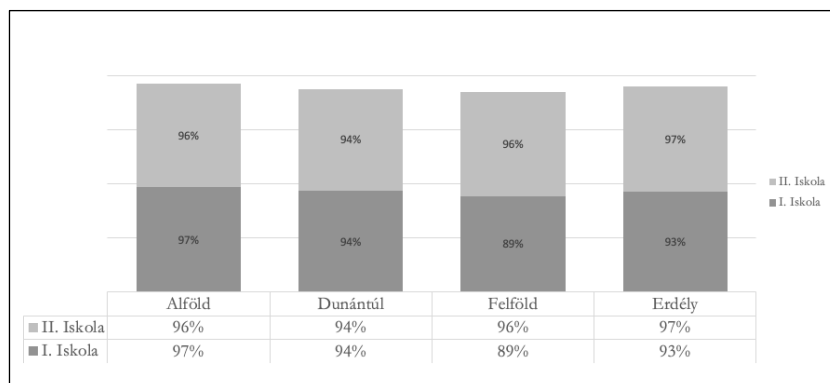
¹⁵ A II. iskola a., b., c. osztályainak százalékos eredménye Balaton-felvidék tájegység pontos területi elhelyezésére.

¹⁶ Kósa 1998; Borsos 2011.

¹⁷ Makádi 2020: 45.

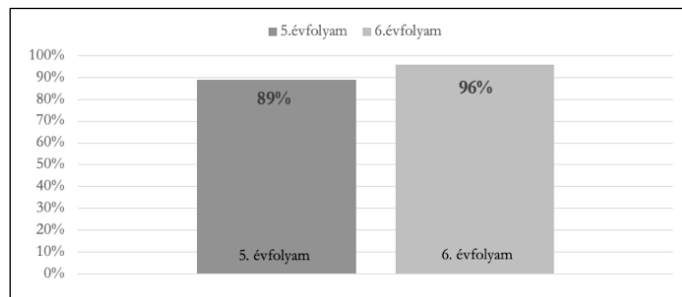
5. ábra: A kérdőív harmadik feladatában használt térképvázlat.
(térkép forrása: <https://docplayer.hu/106250687-A-kearpai-medence-tk-x235-indd-5-1-16-17-12-22-pm.html>)

6. ábra: Néprajzi nagytájak topográfiai ismeretének helyes válaszainak száma az I. és II. iskolában (saját készítés)

A 6. ábrán látható a két iskolában mért 3–3 osztály eredménye. A diagramon csak a helyes válaszok szerepelnek osztályokra lebontva. Az osztályok létszáma az I. iskolában 24–25 fő, a II. iskolában 25–27 fő.

Az eredmények alapján a 6. évfolyam kevés hibaszámmal tudta megoldani a feladatot szemben az 5. évfolyammal. A néprajzi nagytájak ismerete a II. iskola 6.c osztályának egyáltalán nem okozott problémát. A megkérdezettek 100%-os pontossággal tudták a megadott térkép segítségével megoldani a feladatot.

7. ábra: A kérdőív néprajzi nagytájakkal kapcsolatos feladatára érkezett helyes válaszok aránya évfolyamok alapján.
(saját készítés)

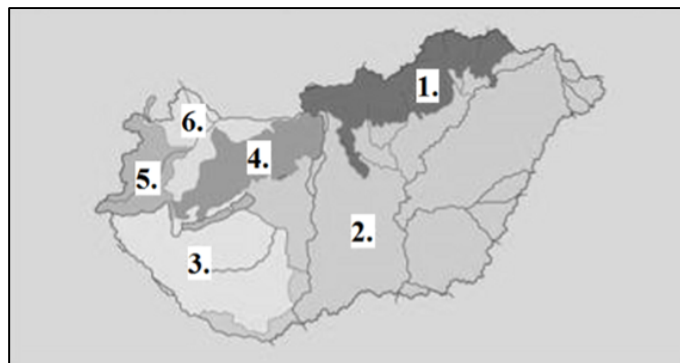
Az eredmények azt bizonyítják, hogy a néprajzi nagytájak területi helyét a mérésben résztvevő tanulók – évfolyamtól függetlenül – a Kárpát-medence léptékű térképen el tudják helyezni. A helyes válaszokat vizsgálva a 6. évfolyam esetében látható pontosabb ismeret a néprajzi nagytájak területi elhelyezkedésével kapcsolatban (96%). Az 5. évfolyam esetében a helyesen válaszolók aránya 89% (7. ábra). A helytelen jelöléseket áttekintve főleg a Dunántúl és Felföld, Erdély és Dunántúl, Alföld és Felföld felcserélése volt jellemző.

Magyarországi nagytájak

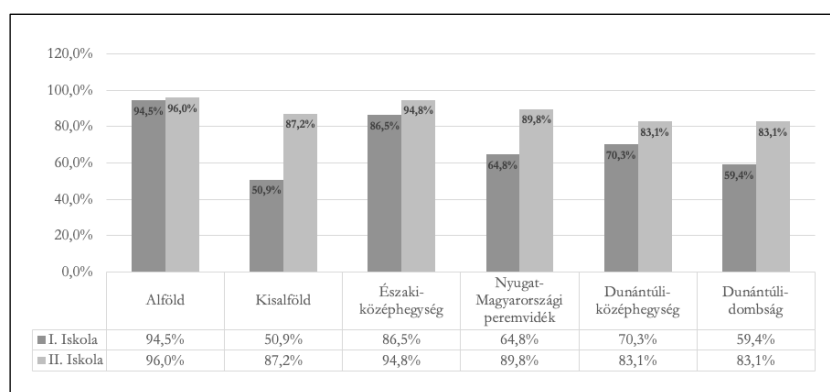
A kérdőív következő feladatában továbbra is a térképé volt a főszerep. A „Hol találhatóak a nagytájak? Írd a térképen látható megfelelő számokat a magyarországi nagytájakhoz!” felhívásra az alábbi tájakat kellett összepárosítani a térképen megadott számokkal, a 8. ábrán látható térkép segítségével: Alföld, Kisalföld, Északi-középhegység, Nyugat-Magyarországi peremvidék, Dunántúli-középhegység, Dunántúli-dombság.

A magyarországi nagytájak elnevezései egységesek minden oktatási szint tantervében, viszont az évek során számos alkalommal változtak. Magyarország nemzeti atlasza által generált tájfogalmi rendszer megreformálása által létrehozott új nevezéktan és tájbeosztás nem jelentkezett a közoktatás berkein belül.¹⁸ Ebből kifolyólag a kérdőívben továbbra is a jelenleg oktatásban használt nevezéktant alkalmaztam.

¹⁸ Makádi 2020: 40.

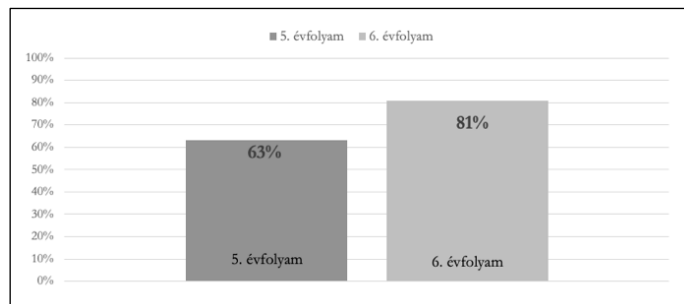
8. ábra: A kérdőív negyedik feladatában használt térképvázlat.
(térkép forrása: <http://bergamott.blogspot.com/2014/01/magyarorszag-nagytajai.html>)

9. ábra: Magyarországi nagytájak helyes jelölési eredménye az I. és II. évfolyamban. (forrás: saját készítés)

A negyedik feladatra érkezett válaszok esetében tapasztalható hibák egyediek. Minden helytelen válasz más-más számokat és tájakat jelölt, melyek egyértelműen arra utalnak, hogy a megkérdezettek nem tudták pontosan a magyarországi nagytájak területi elhelyezkedését felismerni a megadott térképen. A helyes válaszokat ismertető diagramok mindkét iskola esetében láttatják a hibázásokat is. A 9. ábrán látható, hogy Kisalföld, Nyugat-Magyarországi peremvidék, valamint a Dunántúli-dombság és a Dunántúli-középhegység pontos helyének ismerete problémába ütközött. A legkevesebb hibaszámmal Alföld nagytájakat sikerült a térképen elhelyezni.

A felmérésben résztvevő tanulók eredményét látva a 6. évfolyam 81%-os pontossággal, 5. évfolyam 63%-os pontossággal tudta a térképen elhelyezni a magyarországi nagytájakat (10. ábra).

10. ábra: A kérdőív Magyarországi nagytájakkal kapcsolatos feladatára érkezett helyes válaszok aránya évfolyamok alapján. (saját készítés)

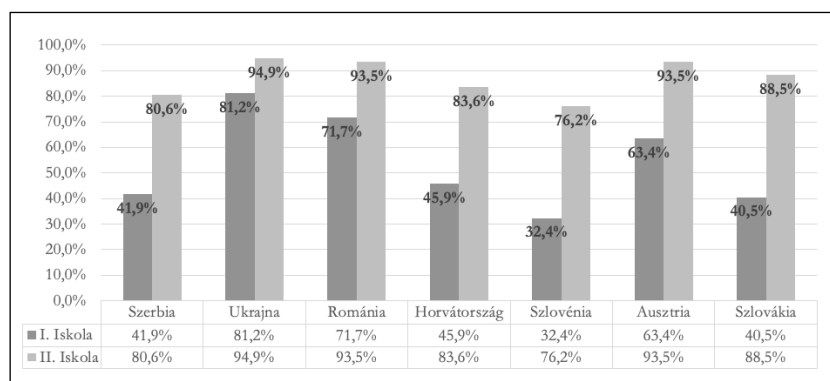
Szomszédos országok

A kérdőív utolsó feladata Magyarország szomszédos országainak a 11. ábrán ismertetett térképen való elhelyezésére vonatkozott. A térképen megjelenített számokkal kellett azonosítani a szomszédos országokat. A feladat megjelenését indokolta, hogy a hon- és népismeret képzésben a Kárpát-medence hagyományainak tanítás során kiegészítő és lényeges ismeret.

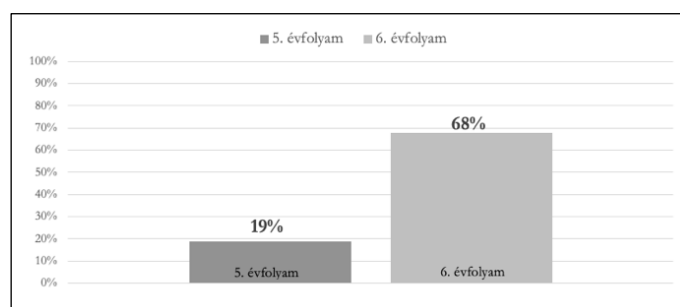
11. ábra: A kérdőív ötödik feladatában használt térképvázlat. (térkép forrása: https://www.mozaveb.hu/hu/Extra-3D_modell-Magyarország_domborzati_terkepe-139724)

A szomszédos országok közül mindkét évfolyam leginkább Ukrajna és Románia területi helyét ismerte fel a megadott térképen (12. ábra). A két iskola és évfolyam eredményeit bemutató diagramon is látható, hogy a 6. évfolyam esetében pontosabbak a jelölések, 88–95%-os helyes megoldást mértem.

12. ábra: Szomszédos országok ismerete az I. és II. iskolában.
(saját készítés)

Az 5. évfolyam esetében 49–59%-os a helyes feladat megoldás. Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen arányban oldották meg hibátlanul a feladatot, akkor a két évfolyam között nagy különbséget látunk. A 6. évfolyamban kitöltők 68%-a tudta pontosan jelölni mindegyik szomszédos országot. Ezzel szemben az 5. évfolyam tanulói esetében 19%-os a pontosság mérhető (13. ábra). Mindkét iskola esetében legkevésbé Szlovénia területi elhelyezkedését ismerték. A felsorolt országok közül feltűnően Szlovákia és Szlovénia területi elhelyezkedése okozott gondot, mindkét iskola osztályaiban volt olyan válasz, amelyben többször jelölték egymás területére a két országot. A hibákat elemezve kijelenthető, hogy az adott országokat gyakran a szomszédos állammal cserélték fel.

13. ábra: A kérdőív szomszédos országok kapcsolatos feladatára érkezett helyes válaszok aránya évfolyamok alapján.
(saját készítés)

A szomszédos országokkal kapcsolatos feladat az 5. és 6. évfolyam környezetismeret tartalmaival tantárgyi koncentrációt mutat. A tanulók környezetismeret

tanórán a kontinensekkel, majd részeik általános földrajzi áttekintésével egyaránt találkoznak. Az országokról, főleg a mi kontinensünk országairól viszont a 7. évfolyamban lévő földrajz tantárgy keretében tanulnak. Így a hon- és népismeret tantárgy nehéz helyzetbe kerül. Hiszen úgy kell ismertetnie a pedagógusnak a magyarországi szomszédos országokat, hogy azzal kapcsolatos földrajzi ismeretük még nincs a diákoknak. Nehezíti a helyzetet az is, hogy a hon- és népismeret tankönyv¹⁹ a Kárpát-medence léptékű térképet preferálja. Így a mai országhatárokat és a szomszédos országokat különös odafigyeléssel és megfelelő előkészítéssel szükséges tanítani. Az említett tankönyvben egy olyan térképet találunk, amely a mai országhatárokat és a szomszédos országok neveit tartalmazza (14. ábra). Kiemelten lényeges ennek a térképnek a helyzete, mivel Kárpát-medence léptékű, de a mai határ viszonyokat reprezentálja, ezáltal megteremtve a kapcsolódást az egykori és mai állapotok között. Fontos a jelen és a múlt kapcsolatát az országhatárok módosulásával is azonosítani és így tudatosítani, hogy az egykori magyar területek néphagyományai, a mai viszonylatban mely országon belül találhatóak.

14. ábra: A Kárpát-medence és a mai országhatárok térképen való megjelenítése.
(Forrás: Baksa 2021)

Következtetések

A tanulmányban bemutatott kérdőíves mérés az 5. és 6. évfolyam tájjal kapcsolatos ismereteire irányult. Célként fogalmaztam meg a hon- és népismeretet tanuló diákok tájjal, néprajzi tájjal kapcsolatos ismereteinek és a térképek használatának feltérképezését. A méréshez használt kérdőív minden feladata meglehe-

¹⁹ Baksa 2021.

tősen sokrétű válaszokat generált. Különösképp a nyílt végű kérdés, mely a tanulók tájjal kapcsolatos nézeteire épült. Ez a feladat lehetőséget teremtett a tanulóknak arra, hogy maguk fogalmazhatták meg a tájjal kapcsolatos értelmezésüket. A kapott válaszok a tanulók erőteljes vizuális tudását bizonyítják, mely az általuk ismert területet, a belső kognitív térképük tükröződését jelenti.²⁰ Az eddigi érzékelésükhöz és tapasztalatukhoz az alsó tagozatos tanulmányaik során szerzett ismeretek szintén társultak a táj elnevezések, a tájalkotó tényezők keretében. Mivel a tájakkal kapcsolatos ismereteket az oktatásban főleg domborzati térképekről szerzik meg a diákok, így a térképek segítségével határolják le a tájat, határozzák meg a táj fekvését és olvassák le a természeti erőforrásaikat.²¹ A gondolat térkép feladatban a válaszok változatosak, viszont nem egyértelmű, hogy a térképi táj és a valós táj a tanulók tudatában összekapcsolódik-e.

A néprajzi tájakkal kapcsolatos feladatok tényleges tudást mértek. A tájegységek és nagytájak területi elhelyezésére épültek. A tájak térképes elhelyezkedésének mérése 5. és 6. évfolyamban is már szolgálhat releváns információkkal, mivel a hazai tájakkal kapcsolatos ismerettel az alsó tagozatban, még a térképi ismeretek megalapozása előtt elkezdenek megismerkedni. Az 5. és 6. évfolyamban már fel kell tudni sorolni a tanulóknak a hazai nagytájakat és néhány alacsonyabb hierarchiaszintű tájat is.²² Ide ékelődik be a hon- és népismeret tantárgy, amely szintén ezt a tudást kéri számon nemcsak hazai, hanem Kárpát-medence viszonylatban is. Mivel az általános iskolai képzésben jelenik meg csak a tájakra vonatkozó ismerettartalom,²³ így ennek a megismertetése kiemelten fontos. Annak ellenére is, hogy a tanulóknak nincs megfelelő térképi ismerete.

Láthatunk egy lineáris és komplex összefüggést a tájak által, ami kapcsolódási pont a felsorolt tantárgyak között, valamint előzetes ismeret a földrajz tantárgy számára. A topográfiai rendszer megismertetése kulcsfontosságú az összefüggések megértése érdekében. Emellett a tantervi elvárások között szerepel a megértés feltételezése a tájak hierarchiaszintjével kapcsolatosan. A hon- és népismeret tantárgy az előzetes tudástartalmakra szintén tud építkezni. Ugyanakkor egyaránt jelent a hon- és népismeret is előzetes tudást a későbbi tantárgyak (pl.: földrajz) számára.

Az is látható, hogy a topográfiai tudás kialakítása fejlesztési folyamat,²⁴ melynek a hon- és népismeret tantárgy szintén részese. A bemutatott eredmények alátámasztották, hogy szükséges a hon- és népismeret tanórákon a topográfiai tudást fejlesztő tananyagok kiemelése a térképismereti képességek fejlesztése végett. A hon- és

²⁰ Tokaji 2010: 87.

²¹ Makádi 2020: 37.

²² Makádi 2020: 38.

²³ Makádi 2020: 40.

²⁴ Makádi 2005: 91.

népismereti tanórák egyaránt hozzájárulnak a diákok térbeli intelligenciájának formálásához, valamint a térlátás és ezáltal a térszemlélet fejlesztéséhez is.

Az iskolai fejlesztésben elvárt szinteket a hon- és népismeret órák egyaránt követik, így a közelitől a távoli felé halad a térbeli látásmód logikájának fejlesztése. Ennek köszönhetően a közvetlen környezettől hazánk és a Kárpát-medence különféle térszerveződési elemeinek az értelmezéséig eljutnak.²⁵ A téri tudásra építő *Örökségünk, hagyományaink, nagyjaink* című fejezet a Kárpát-medence nagytájaira épül.²⁶ Érezhető ezáltal, hogy a témakör megköveteli a diákoktól, hogy képesek legyenek tájékozódni a térképen, felismerni a természetföldrajzi tájakat és a közigazgatási rendszer hierarchiáját.

A hon- és népismeret tantárgy által közvetített tudástartalom megalapozza a diákok további tanulmányait. A földrajz és történelem tanórákon megismert tények, ismeretek rendszerbe való állításához szükséges a hon- és népismeret által közvetített tudás is.

Irodalom

BAKSA Brigitta

2021 *Szülőföldünk. Hon- és népismeret 6. évfolyam.* Budapest: Oktatási Hivatal

BORSOS Balázs

2011 *A magyar népi kultúra régiói 1. Dunántúl, Kisalföld, Alföld.* Budapest: M-Érték Kiadó Kft.

JUHÁSZ Valéria

2019 *Kvalitatív és kvantitatív szövegelemzés szoftverrel.* In Sulyok-Juhász-Erdei (szerk.): Beszéd- és nyelvelemző szoftverek a versenyképességért és az esélyegyenlőségért. 53-63. Szeged: SZTE JGYPK Magyar és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék

KÓSA László

1998 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920).* Harmadik bővített kiadás. Planétás Kiadó

MAKÁDI Mariann

2020 *Más tájak más szemlélettel? – Javaslatok a hazai tájak tanításának szemléleti és nevezéktani problémái kapcsán.* *GeoMetodika* 4. 1. 35–48. <https://geometodika.hu/2020/01/12/mas-tajak-mas-szemlelettel-javaslatok-a-hazai-tajak-tanitasanak-szemleleti-es-nevezektani-problemai-kapcsan/> (A letöltés dátuma: 2022. 08. 29.)

²⁵ Makádi 2013: 3.

²⁶ A nyolc tanórás témakörben Dunántúl, Felföld, Alföld, Erdély és Moldva jelentős néprajzi csoportjait, a néprajzi táj jellemzőit ismerik meg.

- 2013 A térlátás és a tapasztalatok kapcsolata. Egy térbeli intelligenciafelmérés tapasztalatai. In Makra László (szerk.): *A Földrajz Tanítása. Módszertani folyóirat*. 2. 3–13. Szeged: Mozaik Kiadó
- 2005 *Földönjáró. Módszertani kézikönyv gyakorló földrajz tanárok és hallgatók számára. 1.* Budapest: Stiefel-Eurocart Kft.
- MÉSZÁROS Csaba
- 2019 A táj antropológiai értelmezésének kérdései. *Néprajzi Látóhatár*. XXVIII. 1-2. 16–40.
- SÁNTHA Kálmán
- 2015 *Trianguláció a pedagógiai kutatásban*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó
- 2017 Számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzés a hazai neveléstudományi PhD-képzésben. *Képzés és gyakorlat*. 15. 1-2. 159-174. DOI: 10.17165-/TP.2017.1-2.9. http://publicatio.nyme.hu/1494/1/09_Santha_Kalman_tanulmany_2017_1_2_u.pdf (A letöltés dátuma: 2022. 08. 20.)
- 2021 MAXQDA a kérdőívek nyílt kérdéseinek feldolgozásában. (recenzió) *Neveléstudomány*. 1. 108-111. DOI: 10.21549/NTNY.33.2021.2.7 http://nevelstudomany.elte.hu/downloads/2021/nevelstudomany_2021_2_108-111.pdf (A letöltés dátuma: 2022. 08. 22.)
- TOKAJI Ildikó
- 2010 *A térképi nyelv vizuális kommunikációs szerepe és eszköztára*. PhD-értekezés. Pécs. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/15482/tokaji-ildiko-phd-2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (A letöltés dátuma: 2022. 09. 10.)

Eszter Lujter-Juhász

A QUESTIONNAIRE SURVEY ABOUT LANDSCAPE KNOWLEDGE IN TWO OF DEBRECEN'S SCHOOLS

The landscape-shaping role of folk characteristics is also essential in the subject of ethnography. As a result, learning about the landscapes of Hungary and the Carpathian Basin forms a significant part of the teaching materials. Seeing the content composition of the subject, I wondered how well the students could place the landscapes on the maps. I edited a questionnaire survey. I searched for answers to what the students thought about the landscape and how to use the maps. I conducted the review in 5th- and 6th grade, in two primary education institutions in Debrecen. I have only measured in institutions where students learn ethnography. In the study, I present the test method, the survey, and the measurement results. I describe the diverse insights related to the landscape and lessons learned from students' use of the maps. With my paper, I would like to prove that introducing landscapes is also remarkable in ethnography lessons. Because learning about ethnographic landscapes is an essential part of the development of spatial perception and the formation of spatial intelligence.